

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.3/7

DOI 10.36919/3041-1149(Print).8.2025.101-106

М. В. Журавель,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права,
ПВНЗ «Європейський університет»
email: n_zhuravel@ukr.net
ORCID 0000-0002-1572-6985

**ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕВІРКИ ФАКТУ
ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ НОТАРІУСОМ
ЩОДО ФІЗИЧНИХ АБО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ,
ЯКІ ЗВЕРНУЛИСЯ ЗА ВЧИНЕННЯМ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ**

Санкції є спеціальними економічними та іншими обмежувальними заходами, які застосовуються Україною з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян України, суспільства та держави.

Санкції можуть застосовуватися з боку України щодо іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка перебуває під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність, а санкції у виді позбавлення державних нагород – проти будь-яких нагороджених осіб, зазначених у частині четвертій статті 3 Закону України «Про санкції».

Застосування санкцій не вилучає застосування інших заходів захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності України, її економічної самостійності, прав, свобод і законних інтересів громадян України, суспільства та держави.

Ключові слова: нотаріус, санкції, нотаріальні дії, активи.

Постановка проблеми та її актуальність. За своєю правовою природою санкції є спеціальними економічними та іншими обмежувальними заходами, які запроваджуються з боку держави Україна щодо іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка перебуває під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновленню порушених прав, свобод і законних інтересів громадян України, суспільства та держави.

Вивчення санкцій як спеціальних обмежувальних заходів є досить актуальним, оскільки вони є дієвим механізмом невідкладного й ефективного реагування на наявні та потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України, охоплюючи ворожі дії, збройний напад інших держав чи недержавних утворень, завдання шкоди життю та здоров'ю населення, захоплення заручників, експропріацію власності держави, фізичних та юридичних осіб, завдання майнових втрат і створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим чинником під час вчинення нотаріальних дій нотаріусами України є перевірка факту застосування санкцій як спеціальних обмежувальних

заходів щодо фізичних та юридичних осіб, які звертаються до них для вчинення нотаріальних дій. Проблема застосування санкцій як спеціальних обмежувальних заходів в Україні не є новою, проте на сьогодні є малодослідженою. Санкції як спеціальні обмежувальні заходи викликають науковий інтерес переважно серед юристів-практиків, зокрема адвокатів і нотаріусів. Так, проблеми застосування санкцій як спеціальних обмежувальних заходів досліджувались у працях Д. В. Кирилюка та О. В. Лещенка.

Мета статті полягає в дослідженні проблем здійснення нотаріусом перевірки факту застосування санкцій щодо фізичних або юридичних осіб, які звернулися до нього за вчиненням нотаріальних дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наказом Міністерства юстиції України від 07.11.2022 № 4990/5 було внесено зміни до пункту 7 глави 3 розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі – Порядок), відповідно до яких під час вчинення нотаріальної дії нотаріус перевіряє факт застосування санкцій відповідних видів, передбачених статтею 4 Закону України «Про санкції», рішення про застосування яких ухвалене Радою національної безпеки і оборони України та введено в дію Указом Президента України до фізичних або юридичних осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії.

У разі звернення фізичної або юридичної особи за вчиненням нотаріальної дії щодо розпорядження активами нотаріус перевіряє також факт застосування санкції у виді блокування активів до юридичних та/або фізичних осіб, що можуть прямо чи опосередковано впливати на фізичну або юридичну особу, яка звернулася за вчиненням такої нотаріальної дії.

У разі звернення за вчиненням нотаріальної дії представника фізичної або юридичної особи перевірка факту застосування санкцій відповідних видів, передбачених статтею 4 Закону України «Про санкції», здійснюється щодо фізичної або юридичної особи, в інтересах якої діє такий представник.

Також наказом Міністерства юстиції України від 02.01.2025 № 14/5 було внесено зміни до пункту 7 глави 3 розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, відповідно до яких перевірка факту застосування санкцій відповідних видів здійснюється за відомостями, що містяться в Державному реєстрі санкцій.

Та в разі встановлення факту застосування санкцій, передбачених статтею 4 Закону України «Про санкції», до фізичних або юридичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії (юридичних та/або фізичних осіб, що можуть прямо чи опосередковано здійснювати вирішальний вплив (контроль) на фізичну або юридичну особу, яка звернулася за вчиненням відповідної нотаріальної дії), нотаріус відмовляє у вчиненні такої нотаріальної дії відповідно до статті 49 Закону України «Про нотаріат», якщо вчинення нотаріальної дії призведе до порушення обмежень (заборон), установлених санкцією відповідного виду.

Нотаріус зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня після звернення до нього відповідної особи повідомити територіальний орган Міністерства юстиції України про фізичну або юридичну особу, до якої застосовано санкції, якій було відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, із зазначенням відомостей про: нотаріальну дію, вид санкції, а у разі застосування санкції у виді блокування активів – про актив, щодо якого звернулася така особа.

Термін «активи» вживаються в цьому Порядку в значенні, наведеному у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

По-перше, на що потрібно звернути увагу в цих змінах, так це те, що, на відміну від попередньої редакції Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нотаріус перевіряє не сам факт застосування санкцій до фізичних або юридичних осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії, а факт застосування санкцій відповідних видів, передбачених статтею 4 Закону України «Про санкції», рішення про застосування яких ухвалене Радою національної безпеки і оборони України та введено в дію Указом Президента України до фізичних або юридичних осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії.

Тобто під час вчинення нотаріальної дії нотаріус зобов'язаний проаналізувати, чи нотаріальна дія, за якою звернулася особа, до якої застосовано санкції, призведе до порушення обмежень (заборон), установлених санкцією відповідного виду.

І лише в разі якщо в результаті аналізу нотаріус встановить, що нотаріальна дія, яку він має вчинити призведе до порушення обмежень (заборон), встановлених санкцією, вид якої передбачений статтею 4 Закону України «Про санкції», то він зобов'язаний відмовити у вчиненні такої дії.

Отже, для відмови у вчиненні нотаріальної дії нотаріусом фізичній або юридичній особі, яка звернулася до нього за вчиненням нотаріальної дії, вже не достатньо лише самого факту застосування санкцій до таких осіб, а потрібною умовою відмови у вчиненні нотаріальної дії є застосування до цих осіб санкцій відповідних видів. Тобто саме таких санкцій, обмеження (заборони) яких унеможливають вчинення цієї нотаріальної дії, або якщо вчинення нотаріальної дії призведе до порушення обмежень (заборон), установлених санкцією відповідного виду.

Так, нотаріусу надані певні дискреційні повноваження щодо надання оцінки відповідності санкцій (їхніх обмежень і заборон), що застосовані до фізичних або юридичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії, до змісту самої нотаріальної дії, за вчиненням якої ці особи звернулися.

По-друге, на що варто звернути увагу, це те, що останніми змінами до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нарешті, встановлено, що перевірка факту застосування санкцій відповідних видів здійснюється за відомостями, що містяться в Державному реєстрі санкцій.

Незважаючи на те, що Державний реєстр санкцій було запроваджено з 1 лютого 2024 року, тривалий час у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України містилися норми, відповідно до яких, нотаріус мав перевіряти факт застосування санкцій відповідних видів за відомостями, що містяться в рішеннях Ради національної безпеки і оборони України, введених в дію указами Президента України.

Цей порядок перевірки був архаїчним та неефективним, оскільки забирав багато часового та психологічного ресурсу, а також значно посилював можливість впливу так званого «людського фактору», тобто можливості допустити помилку під час здійснення такого пошуку.

Лише 2 січня 2025 року, як уже зазначалося вище, ці правовідносини було належно врегульовано й до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України було внесено відповідні зміни.

Запровадження Державного реєстру санкцій значно спростило нотаріусу процедуру перевірки факту застосування санкцій до особи, яка звернулася до нього за вчиненням нотаріальних дій, підвищило якість цієї перевірки, а можливість формування витягів за результатами перевірок у сукупності з вищевказаними змінами до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України захистила нотаріуса від можливих безпідставних звинувачень у порушенні санкційного законодавства.

Порядок ведення Державного реєстру санкцій визначається Положенням про Державний реєстр санкцій, яке було затверджене рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 29 січня 2024 року № 36/2024 і введене в дію Указом Президента України від 29 січня 2024 року № 36/2024.

Проте це Положення не визначає критерії, за якими нотаріус має здійснювати перевірки факту застосування санкцій до фізичних і юридичних осіб, які звернулися до нього за вчиненням нотаріальних дій.

По-третє, на що потрібно звернути увагу, так це на той факт, що правові норми, які містяться в пункті 7 глави 3 розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, зобов'язують нотаріуса відмовляти у вчиненні нотаріальної дії відповідно до статті 49 Закону України «Про нотаріат», якщо вчинення нотаріальної дії призведе до порушення обмежень (заборон), установлених санкцією відповідного виду, передбаченого статтею 4 Закону України «Про санкції», до фізичних або юридичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії (юридичних та/або фізичних осіб, що можуть прямо чи опосередковано здійснювати вирішальний вплив (контроль) на фізичну або юридичну особу, яка звернулася за вчиненням відповідної нотаріальної дії).

Проте перелік підстав для відмови у вчиненні нотаріальної дії, визначених статтею 49 Закону України «Про нотаріат», є вичерпним і не містить такої підстави для відмови у вчиненні нотаріальної дії, як застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції», які унеможливають вчинення нотаріальної дії, що зі свого боку є підставою перебування нотаріусів у стані правової невизначеності.

До того ж, відповідно до частини 5 статті 49 Закону України «Про нотаріат», нотаріусу заборонено безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії.

Також у постанові Верховного Суду від 31 березня 2025 року у справі № 420/6849/23 сформована правова позиція, згідно з якою норма права діє стосовно фактів і відносин, які виникли після набрання чинності цією нормою.

Верховний Суд зазначає, що до події або факту застосовується закон (інший нормативно-правовий акт), під час дії якого вони настали або мали місце.

Зокрема, Верховним Судом встановлено, що наведені норми на момент вчинення приватним нотаріусом нотаріальних дій, на підставі яких він здійснив одночасну державну реєстрацію прав, не містили такої підстави для відмови в державній реєстрації як встановлення факту застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції», які унеможливають проведення державної реєстрації прав.

Хоча вказана справа стосувалася дещо інших обставин, а саме обставин вчинення реєстраційних дій, проте зроблені Верховним Судом висновки є такими, що підпадають під критерій «у подібних правовідносинах», тому внесення відповідних змін у статтю 49 Закону України «Про нотаріат» з визначенням такої підстави для відмови у вчиненні нотаріальної дії, як застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції», які унеможливають вчинення нотаріальної дії, є досить вагомими для якісного регулювання даних правових відносин.

Ще одним проблемним аспектом цієї дискреції є те, що, наділяючи нотаріуса правом аналізувати та зіставляти зміст нотаріальної дії, за якою звернулася фізична чи юридична особа з обмеженнями (заборами), встановленими певним видом санкцій, які застосовані до цієї особи, та надавати оцінку їхній відповідності, Міністерство юстиції України не захищає нотаріуса на законодавчому рівні за результати наданої оцінки.

Тобто Закон України «Про нотаріат» не містить норм, які закріплюють правовий імунітет для нотаріуса в разі, коли судом буде постановлене рішення, яке відрізняється від результату проведеного нотаріусом аналізу щодо порушення обмежень (заборон), встановлених санкцією, вид якої передбачений статтею 4 Закону України «Про санкції» як Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Так, частина 2 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює правовий імунітет судді щодо притягнення його до дисциплінарної відповідальності в разі скасування або зміни судового рішення.

Проте, на нашу думку, схожий правовий імунітет є досить вагомим для нотаріуса, враховуючи недосконалість чинного законодавства в розрізі законодавчої техніки, а саме нечіткості формулювань і визначень, що містяться в нормативно-правових актах, визначення певних санкцій носять незрозумілий та оціночний характер.

Наприклад, відповідно до статті 4 Закону України «Про санкції» блокування активів полягає в тимчасовому позбавленні права розпоряджатися активами, що належать юридичній особі, а також активами, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.

Отже, бачимо, що законодавець розділяє блокування активів на два обмеження – позбавлення права розпоряджатися власними активами та позбавлення права вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження невластими активами.

Тобто розпоряджатися не можна лише власними активами, а здійснювати дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження, не можна лише невластими активами (будь-якими).

І якщо перше обмеження цієї санкції є цілком зрозумілим – якщо фізична чи юридична особа звертається за посвідченням будь-якого договору, відповідно до якого вона передає (у власність чи користування) свої кошти, майно чи майнові права, то нотаріус має відмовляти в посвідченні цього договору; то друге обмеження є взагалі незрозумілим, оскільки ні чинне законодавство, ні юридична наука не містять визначення чи поняття «дій, тотожних за змістом здійсненню права розпорядження».

Наприклад, відповідно до статті 658 Цивільного кодексу України право продажу товару може належати не тільки власнику. Законом можуть бути встановлені випадки, коли право продажу товару належить іншим особам.

Яскравим прикладом такого права є передбачене статтею 36 Закону України «Про іпотеку» право іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу в порядку, встановленому статтею 38 Закону України «Про іпотеку».

У цьому випадку до нотаріуса буде звертатись іпотекодержатель, який продаватиме, тобто відчужувати (саме відчужувати) майно, яке належить іпотекодавцеві. Уявімо, що до іпотекодержателя застосовано санкцію «блокування активів». Але в цьому разі іпотекодержатель розпоряджається майном, що належить іпотекодавцеві, а не йому, тому з огляду на букву закону перше обмеження цієї санкції до нього не застосовується. Друге обмеження також не буде застосовуватися, оскільки здійснюється безпосередньо відчуження, а не існуючі ні в суб'єктивному, ні в об'єктивному праві дії, які за своїм змістом тотожні відчуженню.

Цікавою може бути й інша ситуація, коли, наприклад, санкцію «блокування активів» буде застосовано до іпотекодавця, тобто власника майна. Отже, іпотекодавець (власник майна) не здійснює розпорядження своїм майном, це робить від свого імені іпотекодержатель щодо майна іпотекодавця (власника), до того ж нотаріус зобов'язаний, відповідно до Порядку, перевіряти особу, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, а це знову ж іпотекодержатель. Тому з огляду на букву закону перше обмеження цієї санкції також не спрацює.

Звичайно, будь-яка дискреція може призвести до свавілля та зловживань, саме тому в процесі реалізації санкційної політики важлива наявність якісних нормативно-правових актів, механізмів її реалізації, а також не лише невідворотність відповідальності за порушення санкційного законодавства, а й захист суб'єктів її реалізації, зокрема нотаріусів.

І одним із фундаментальних принципів реалізації санкційної політики має стати принцип ефективності та результативності.

Висновки. Отже, для підвищення та забезпечення ефективності здійснення перевірки нотаріусом факту застосування санкцій щодо фізичних або юридичних осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, а також задля убезпечення нотаріуса як спеціального учасника цих правовідносин, якому державою делеговано забезпечення реалізації санкційної політики, потрібно як покращувати якість законодавчої техніки загалом, так і внести вищеписані зміни до чинних законів зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 року № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
2. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2018.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Положення про Державний реєстр санкцій, затверджене рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 29 січня 2024 року, введене в дію Указом Президента України від 29 січня 2024 року № 36/2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>

REFERENCES

1. Law of Ukraine on notary public dated September 2, 1993 No. 3425-XII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1993. No. 39, p. 383 [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on sanctions dated August 14, 2014 No. 1644-VII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2014. No. 40, p. 2018 [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on the judicial system and the status of judges dated June 2, 2016 No. 1402-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2016. No. 31, p. 545 [in Ukrainian].
4. The procedure for performing notarial acts by notaries of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated February 22, 2012 No. 296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

5. The Regulation on the State Register of Sanctions, approved by the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated January 29, 2024, put into effect by the Decree of the President of Ukraine dated January 29, 2024 No. 36/2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

M. V. Zhuravel. FEATURES OF VERIFICATION OF THE FACT OF APPLICATION OF SANCTIONS BY A NOTARY ON NATURAL OR LEGAL PERSONS WHO APPLIED FOR THE PERFORMANCE OF NOTARIAL ACTIVITIES

Sanctions are special economic and other restrictive measures applied by Ukraine to protect national interests, national security, sovereignty and territorial integrity of Ukraine, counter terrorist activities, as well as prevent the violation, restoration of violated rights, freedoms and legitimate interests of citizens of Ukraine, society and the state.

Sanctions may be applied by Ukraine in relation to a foreign state, a foreign legal entity, a legal entity under the control of a foreign legal entity or a non-resident individual, foreigners, stateless persons, as well as entities that carry out terrorist activities, and sanctions in the form of deprivation of state awards – against any awarded persons specified in part four of Article 3 of the Law of Ukraine “On Sanctions”.

The application of sanctions does not exclude the application of other measures to protect national interests, national security, sovereignty and territorial integrity of Ukraine, its economic independence, rights, freedoms and legitimate interests of citizens of Ukraine, society and the state.

Keywords: notary, sanctions, notarial actions, assets.